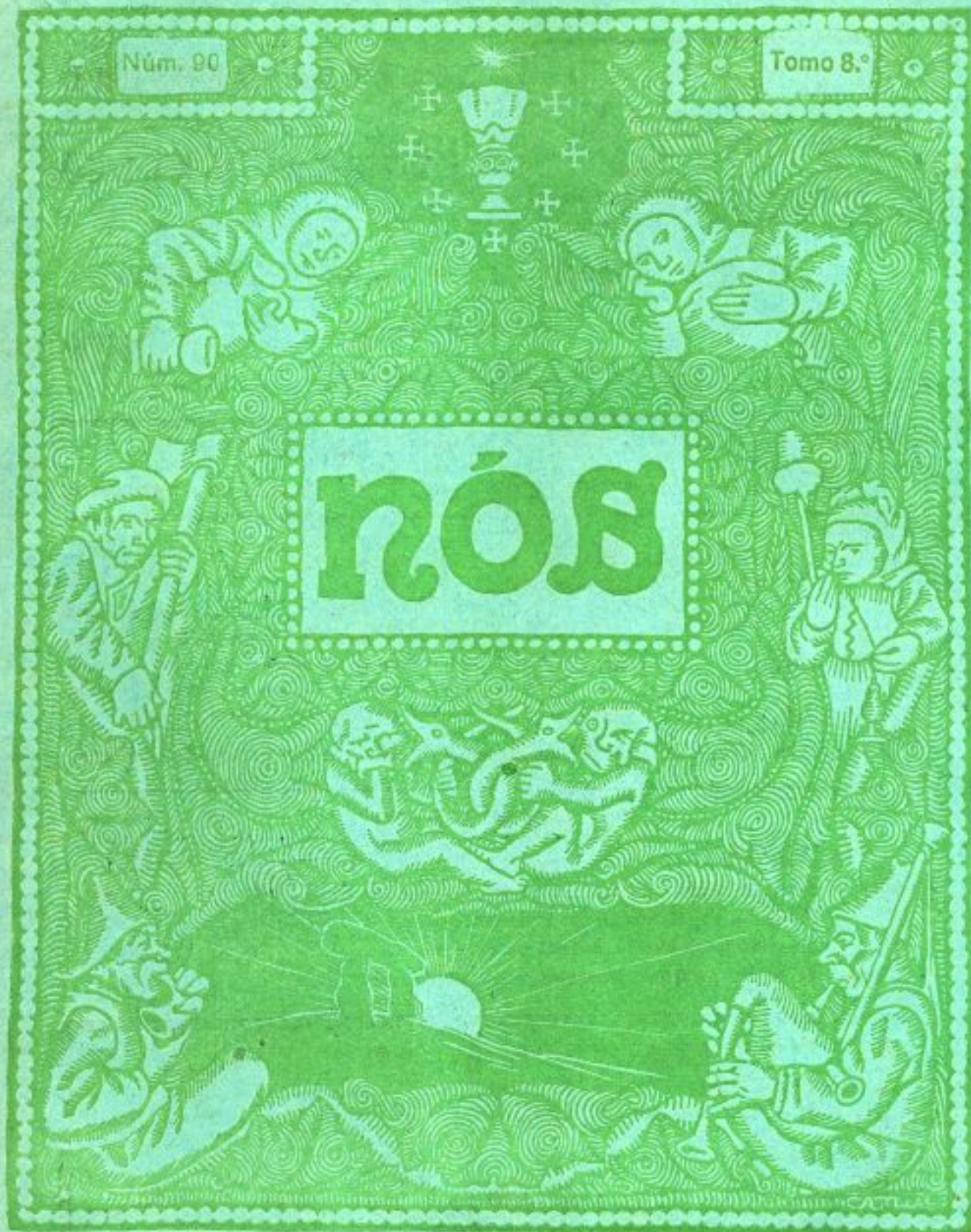
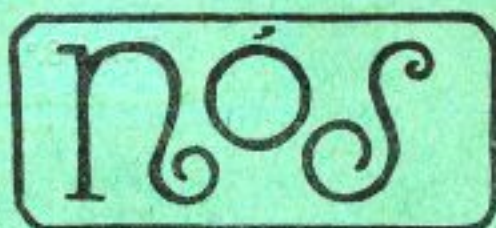

Núm. 90

Tomo 8.º

nóis

BOLETÍN MENSUAL
da
CULTURA GALEGA

Direitor Literario
Vicente Risco

Direitor Artístico
Alfonso R. Castelao

Administrador
ANXEL CASAL

DIRECCIÓN E REDACCIÓN:

Sto. Domingo, 47—OURENSE

ADEMINISTRACIÓN:

Hortas, 20 — SANTIAGO

ABONAMENTO

NOTA

Doce números, na Península 6'00 pesetas.

Fóra da Península 8'00 .

Número solto 0'70 .

Este boletín non publicará máis orixinais qu'os que foran directamente solicitados pol-a Dirección. Tampouco se fai solidario das ideas n-eles emitidas, a non ser das que por non iren rubradas, enténdense que son da Redacción.

Os pagos son adiantados e os gastos de xiro de conta dos suscritores

SUMARIO

O Relembro do Clán, POR RAMÓN CABANILLAS.
Perspeitivismo, espírito e lingua, POR MANUEL LESTEIRO.
A Sirena, POR RAMÓN OTERO PEDRAYO.
Arquivo Filolóxico i-etnográfico de Galiza.
Os homes, os feitos, as verbas, POL-A REDACCIÓN

IMPRESA "NÓS"

Facturas - Estados - Libros - Revistas
e toda crás de traballos tipográficos

Trasmitanos os seus encárragos

Hortas, 20

SANTIAGO

Vicente Risco

Abogado

Sanlo Domingo, 47-2.º

Ourense

BOLETIN MENSUAL DA CULTURA GALEGA

Ano XIII

Ourense 15 de Xunio do 1931

Núm. 90

O RELEMBRO DO CLAN

*¡Ou, soave ilusión céltica a da inmortalidade!
¡Ou, raza prisioneira da diviña Saudade!
Breogán, pai dos pobos, o das míticas velas
enfiadas a inota, mariña inmensidade,
tiña a arela inquedante de contar as estrelas.*

*Co-a sede de infinito que o seu peito runxía,
na costa brigantiña, sobre un rochedo, erguéu
unha torre de pedra. Dende a torre seguíu,
cando sereo e limpo o ceo estreleca,
o ir e vir dos mundos á voz do grande Theut.*

*Unha noite que os astros de luz doirada e rosa,
ficaron esvaídos no craror do luar,
esmeralda no seo de neve de unha diosa,
veu surdir unha illa incerta, vagorosa,
onde o ceo bicaba a liña azul do mar,*

O neto de Ilh, xuntando as hostes que comanda,
encastelón nas proas a lucerna do Alén
e saíu mar adiante até chegar a Irlanda.
E a illa misteriosa cruzou de banda a banda,
cinguindo unha coroa máis fúlxida na sen*

*A espada escintilante tendén os pontes sagros
do paraíso céltico. Nos craros ourizantes
choutou a luz a rir. Os verdeceutes ágros,
os ríos cristalíños, os encrestados montes
enchían de dozura a illa dos miragros.*

*Mais, a pouco, Breogán desmaiou de inquedade.
Soñando c-o agurimo do clan velido e morno
e os ronseles que abrira do mar na inmensidade,
fai resoar nos ventos o druídico corno
e aparellando as naves ordeou o retorno
e emprobu a Brigancia, forzado da Saudade.*

RAMÓN CABANILLAS

PERSPEITIVISMO ESPRITO E LÍNGUA

POR MANUEL LESTEIRO

No ensaio que sigue un iletrado—come cahuetes, vai a «galifeiro»—trata de pôr ó alcance de todas as intelixencias a metafísica do idioma. Ten iste atrevimento porque decatándose da importancia de faguer comprehendel-o problema, cree lealmente que ningún como un non metafísico pode falar ós non metafísicos. E il n-istas custións da yalma—da psique, como dñ os que entenden—pálpase moi cativiño.

Intenta chegar á comprensión mediante unha chea de conceptos vulgares e de tres ou catro pensamentos de HOMES, que n-istes derradeiros tempos áchanse con valor casi dogmático, debido á súa meridiana craridade. Istes pensamentos principais van en maiúscula. Como aquelas vulgares novelas que teñen dous títulos con «ou» no meio, o meu ensaio tidoarase: **Perspeitivismo, espírito e lingua ou Lingua, espírito e perspeitivismo.**

Falemos do «perspeitivismo». Asegún a contestura espíritoal de cada un, asegún o circo vizoso das súas costumes, asegún a súa situación xeográfica, crima e máis elementos que circundan e forman ó individuo—no senso amplo de individuoalidade nazonal—CADA INDIVIDUO OLLA O UNIVERSO DENDE UN ÁNGULO PARTICOAR.

As infindas impresións, ouservacións, pensamentos, todos istes elementos que se chaman «espírito» e que forman o incoscente que áchase en nós i-é superior a nós, que

goberna os nosos autos con eiscusión, na mórparte, da nosa vountade, vanse sedimentando e van formando os rasgos psicolóxicos, o contorno da yalma do individuo, i-eisí como o seu fillo herda a súa sangue boa ou ruín i-aquil parecido físico máis ou menos comprobante que se chama «aire de familia», recibe tamén en gran parte todas aquelas olladas en col do universo, isto que se chama fondo ancestral, ou incoscencia.

A «supra-individuoalidade do incoscente». O INCOSCENTE INFORMA OS NOSOS AUTOS SEN QUE APERCIBAMOS A SUA INFRUENCIA MAIS QUE EN MÍNIMA PARTE.

O incoscente é un caudal de modalidades, facultades, aitudes, defeitos... que acumúlase en nós por herencia dos nosos pais, sóbor da que iles recibiron dos seus abós i-eisí en retrogresión. É o fondo ancestral que produz unha esencial diferenciación nos caracteres dos pobos, constituindo os rasgos de cada «nacionalidade». Ollade istas diferencias marcadas de carácter entre galegos, cataláns, casteláns, andaluces...

O conxunto de impresións coscentes que van sumarse no fondo espíritoal incoscente que é a modalidade peculiar de cada raza áchase constituído primordialmente en col dos pensamentos á que dan lugar isas impresións coscentes. Agora ben, non hai impresión coscente, non hai pensamento, namentras non se formula en verbas.

Sabedél-o tinte que o lingoaxe dona a cada pensamento e tendes notado A CORRESPONDENCIA ENORME ANTRE VERBA E IDEIA, a tal punto que se di que falar é pensar en voz outa e pensar é falar pra un. As verbas formulan os pensamentos, i-os pensamentos en troques desespéranse pra arranxar as verbas, as sílabas, os sonidos, de xeito que estereotipen a súa xenuina faciana. O pensamento toma espresións idiomáticas axustadas a un peculiar estado de espírito, que renace no emprego d-istas espresións, por iso non hai boa poesía traducida, e as frases célebres teñen mellor substancia na salsa do propio idioma.

Un idioma está cheo d-istas «espresións-estados-de-espírito». Un idioma é unha lente que recolle no seu foco total-as impresións dun pobo, dunha nación, en col do panorama dos séculos. Lente á cuio través ise pobo seguirá contemplando a súa circunstancia, ó seu arredor, asegún o feixe de lus que isa lente dona.

Un espellismo epidémico. Pero iste nome «verba» adoece do espellismo que ingana ós homes, sofre da máxica de ter unha definición no dicionario: a verba non ten existencia individual, unha morea de verbas tirada á repañota non é ren. A verba non existe, é a revertencia do espírito, a súa manifestación eisterna. A verba é a emerxencia do espírito á superficie material. A VERBA É ESPRITO, é pensamento, é incoscente, é «supraindividual». Medra e remanece arredada e frecuentemente «contra» das academias que queren domeñala i-encarrilala, como manifestación que é do pensamento, sobro que o noso dominio é tamén moi limitado. Aproveitade un d-ises momentos en que o pensamento traballa, progrede ó voso pesar, pra decatarvos de que o centro dos vosos pensamentos non sodes vós mesmos, que non xira en torno á cativa cúspide da vosa vountade mais que n-unha mínima parte; estades pensando, a vosa maxinación vai á deriva no balbordo d-unha incoscencia formada pol-a circunstancia que vos rodea, pol-a vosa herencia espritoal, e cuio vértice

é o fondo ancestral do pobo a que pertescedes, que ó seu turno xira en torno á un centro: a Humanidade.

Non pasáchedes aínda por un d-ises momentos en que o espírito «se desmanda»? Veleiquei o exemplo do alquimista que tendo a fórmula «infalible» pra faguer ouro non poido conseguilo porque o que lla dira adevirtulle que non lle salería ben se pensaba n-un oso branco namentras a faguía.

Fixádevos en que iste fondo ancestral é un libro de contabilidade no que non hai páxina completa se non recolle o «suma e sigue» da anterior.

Polémica. «Bohl—dirán moitos—as diferencias de matiz antre galego e castelán, por exemplo, son ben liviáns. Non me parez que o espírito perda ren eispresándoo n-unha ou n-outra língoa». O matiz... Qué boa verbal Eu vín unha pintura no que o bermello e o marelo daban matices máxicos á unha posta de sol, pero vín tamén un mamarracho de cadro no que ises coores mesmos querendo representar outra posta de sol, semellaban mais ben un ovo frito con salsa de tomate.

Se queremos vivir a nosa integral personalidade, se queremos dispor do noso ceibe espírito (hoxe hipotecados por unha língoa e unha estruturación estatal alleas) «temos de accutar o noso propio destino» (drama noso, intrasferible, no escaerio da vida) recollendo o «suma e sigue» do fondo espritoal do noso pobo, do que non podemos arredarnos sen perda.

Dixo Goethe: «SÓ ANTRE TODOL-OS HOMES CHEGA A SER VIVIDA A HUMANIDADE». Percibámol-o seu significado de home-persoalidade.

A nosa persoalidade é a céltiga, atlántica, espritoal, xeórxica, human profundamentes, humanamentes aristocrática. Ninguén ten dreito á atacala nen á negala, pero inda mais, temol-a responsabilidade hestórica, cósmica, de conserva e desenvolve-la, Ren

importa mais que conservar e pulir as ferramentas d-ista caixa de canteiro (idioma) con que elevaremos e restauraremos o edificio espritoal da nosa persoalidade. Pensade se para percibir o panorama á que dá iste edificio, pódese desbotar a crara lus d'un espírito desembarazado.

A Humanidade (e casque todos nós, dentro d-ela) non olla, se non decata, do panorama espritoal galego, a vida galega, está en suspenso, só vive en potencia.

A Humanidade é orgánica, é un organismo hoxe mais que nunca artellado por fastuosas posibilidades de relación antr'os núcleos que o constitúen. Como os das avelaíñas, os seus ollos son polifacéticos, cada espírito avizorante (cada pobo, cada raza, cada home «vitales», non mortos ou en esta-

do potencial) é un ouservatorio, unha faceta que recolle no seu feixe óptico luzadas orixinás. Ás veces un ouservatorio rexistra datos intresantísimos en col d'un ecrise, enteiramente inapercebibles en outro meridián.

Preparémol-os catalexos n-iste belido remanso da Humanidade que é o noso fondo ancestral pra ver no noso hourizonte o magnífico ecrise, millor dito, a superación, do materialismo, feito no que a anterga e depurada espritoalidade galega pode deltar a verde lus da súa campia maternal i-eterna.

Ben é que poñamos lentes afumados pra percorrer baixo un sol despiadado polvorentas estradas e camiños d'outras latitudes, mais pra percibir a «nosa xenuina realidade» compre ter a retina ben espida.

A S I R E N A

POR RAMÓN OTERO PEDRAYO

—«E logo que hai de novo señora Delfina? ¿Quén é ise hóspede que tén no coarto grande do balcón?, preguntou o sarxento da Guardia civil, pousando o vaso de Ribeiro i-enxugando c'un branco pano, dobrado en catro, os grandes bigotes de regramento.

—«Pois apenas lle sei o nome», respondeu a dona da pousada, grande matrona de tres papadas, ventre cupular, mans mimosas de taberneira grasa qu'inda gardaba da levián mocidade un fondo verdecente nos ollos e baixo o pano coorado un loiro froitoso de carrolo i-orellas feltucas. «Mais ser élle de boa caste. Vosté ben o debe coñecer ¿se non lembra do pazo da Mirteira, aquela casa grandisma con cinco alciprestes mouros i-unha cheminea linda, aló, xa na montana, por riba da regata das Fervenzas? Xa se m'esquencéu o nome da parroquea.... Vese ben o pazo dend'a revolta da carreteira, pasad'a ponte vella de Frouxán... ¡Xa fai anos que non pasei por alí! Sendo nena, iba-

mos miña tía e máis eu á mercar as peras do pomar... Ainda hoxe acertaría c'a nespereira qu'hai no medeo d'unhas carreiriñas de mirtos ben xeitosas... Pois ise señorito élle d'aquela caste. Din que ven de lonxe. Apenas fala con ninguén. Pódia que sofra d'algún mal d'amores...»

—«Sí, sí. Ben me decato. N'aquela parroquea. San Breixo das Touzas; hóubolle, aínda non vai pra moito, unha boa niñada de rapañeiros... Xa teño merendado no pazo. Había un señor, velliño moi divertido... Il mesmo baixaba á bodega... Había tamén unhas señoras quentándose na cheminea. Ise mozo será neto do vello... Como é xente que nunca baixa á vila...»

O sarxento sacou un pito do bolsillo da guerreira, considerou un instante a caída dos pantalóns gris sobr'as botinas de elástico negras, facendo xogo co hule embazado do tricornio e marchou pol'a rúa abaixo co contoneo un pouco grave e pintureiro de quen axiña será teniente.

A Delfina seguiu trasfegando a unhas bottellas poliédricas que gardaban etiquetas de anisados o licor-café oleoso e lixoso dunha xerra panzuda. Disfroitaba n-aquiles momentos da soedá da casa, sentíndose máis raíña que nunca, tral-o mostrador de carballa rexa, remendado con folla de lata; entr-as pipas de viño, postas como morteiros de guerra, sobre pés cruzados, os caixós de tabaco, libritos e fósforos, as medidas de capacidade pra os líquidos, os estantes onde se ordeaban un mundo de cousas crasificadas cun incoscente criterio decorativo: os paquetes de velas luxo das veladas longas, das aldeias, os botes de especies locindo etiquetas de violentos coores, as bottellas tráxicas, de borracheira de pesadelo i-asesinato do rhón, as inocentes de anises cas suas paixases xiadas do norte, o muiñiño nigromántico do café, as libras do chiculture postas coma volumes ou ladrillos, as probes pastas da sopa, os carteles das compañías de navegación, as baterías de Skodas das graciosas, a pipa poderosa do aceite, a branca málenconia do sal. Mais, na tenda, non soilo se despachaban adxetivos i-epítetos de comer, beber i-arder, ademáis do verbo do viño i-aceite. No escaparate soñaban, coma nun aquarium, roxas langostas, complexas e finas, grandes pescados decorativos, de pintura veneciana, e todo o que Deus criou no mar, na mariña e na montana: queixos frescos bós, amigos das camiñatas; perdices coor de serra, con solpor no colo, untos coma panzas; ristras de chourizos, rosarios das devociós pantagruélicas, esfolados años virxinás de gosto primadeiral, cachuchas de fociño curioso, orellas acenando pol-a gula, poderosas, feias e inquedantes com'os monstros do Pórtico da Gloria compostelán; ramóns pendurados, trofeu das campañas do inverno, consolo da vista, lembranza da la-reira-cheia i-afumada. Total-as sazóns da campía, total-as sazóns do mar e da praia sucedíanse, conforme o decorrer do Zodiaco, no escaparate, rei da rúa encostada, laxeada e resoante. A casa, grande, cómoda, esparramada, tiña renchente escaleira, grandes habitacións avigadas, con fiestras verdes, i-as da parte traseira, un espaciado balcón de pau sobr'a horta mol, i-a paisaxe dos mon-

tes, i-un chisco de mar folgado en areais marelos, cinguidos por fatos de piñeirás.

O novo hóspede —D. Lionardo— chegou xa tardeiro na serán chuvifenta d'outono. Viña mollado, i-a esguía figura, apoiada n'un caxato, cruzou entr'as mesas dos bebedores na taberna. Xa no coarto, D. Lionardo, sin dar luz, deitouse no leito. Disfroitaba ca loita das patas d'araña da choiva, teimando agarrar nos vidros a derradeira mariposa, lucente i-asentada, do día. Pelexaban n'il dous xéneros de impresiós: paisaxes e xentes espranzadas, un esforzo aldeán, un ensoño de vaguedás e confianzas de barcos con visións de malicia labrega, porcallada voluntaria de xentes e d'ideias. O casino, o xuzgado, o palco da música, os señoritos, o viño, a augardente. Forzas iguás que o afundiron n'un morno equilibrio: ¿Sempre será así miña Galicia?, pensaba. «Terei que refuxiarme no narcisismo e na torre de marfim?» Había libros encol da mesa, coartillas brancas, unhas cartas de letra e posta lonxana. As mans da noite, pesábanlle nos hombros, afundíndoo n'un desespero tranquiño, xa preto da renunciación. Se non astrevía á confesarse derrotado, e por fuxir d'ista urxencia, agardaba con ansias a hora de cear apesares da súa timidez.

Abaixo, os hóspedes tomaban a chiquita con amigos da vila. Pequenos curiales, amigos de debullar unhas latas de conservas, regando con viño as mormuracións d'escribanía; señoritos irónecos, a forza de se decatar, sin valor e sin forza; comisionistas cantarruxando anacos de *couplets* destinxidos, de parva canallería. Outros, alí preto no casino, comprian o deber de lér os xornás desérticos i-espiñentos da provincia, ou cos dedos i-os beizos lixados pol-o cigarro amargo, xogaban o dominó i-as cartas. As fiestras, outas ou baixas, na noite, deixaban traslocir, cada unha, o seu pesadelo d'ant'o inverno. Na vila, d'aquela hora, soilo había dúas cousas nobres e puras: un balbordo de mar i-algunha cantiga marifeira no peirao, no pantásteco arboredo dos palos dos barcos.

No comedor dispuxéronse, arredor da longa mesa, os fixos i-os de paso. O notario rosmaba ca criada porque lle cambiaran a servilleta. Il ben coñecía a impresión dos

seus beizos viñentos. Dous ou tres comisio-nistas, comentaban, sin vergonza, as pernas das rapazas vistas no pascio dos arcos, con moita satisfaiçión do capitán de carabineiros; tamén il, home de mundo, afeito ó vivir libre. Unha rapariga da aldea, que viñera co seu pai, por un preito, comía con requintada curtesía, agarrando o pan ca servilleta. Había outras xentes enxoitas pol-a avaricia, a envexa, o mando, o negocio. Don Lionardo comía axiña, molesto ó sentir pousados nil ollos esculcadores, e non podía romper ca verba que quixera dicir. Entre cucharada e cucharada de sopa, pensaba a frase que inda non salira, cando o membrillo facía a volta da mesa i-as mans manexaban enérxicamente o creba-noces e viña a ronda de cigarros de 0'60. «De fixo, son un desgrazado», cavi-laba D. Lionardo, voltando ó seu coarto. Mais, pol-a mañán cedo, tremaba d' emoción pensando nas descubertas do día.

E chegou o cordoazo de San Francisco, os Santos, o inverno. O vento peiteaba á contrapelo os piñeirás; os charcos da praza gardaban todo o día un refrexo morno de luzada tristeira. Novenas. Un grande crego tronaba na eirexa, alomiada, contr'as faldas curtas. Chegaban os autos de liña navegando na lama, cos motores acatarrados i-os paquetes de xornás, c'un ritmo lonxano de mundo. No casino, algún fidalgo da montaña, emperrábase en perder á cotío. A curia rasgueaba letra porcesal nun bafo de tinta, friaxe, mala fé e porco piso salivado. O Notario non se falaba co Rexistrador. O xuez dáballo esquinaldo ó cacique. Un rapaz do pobo publicou un libro n'unha imprenta de lonxe, i-as tertulias do casino detiveron un instante seu xogar pr'arrincarlle o pelexo ás tiras. Pol-as noites, estrondaba a farra dos esmorguistas; cambeaban os letreiros das tendas, arramblaban cos licores da Delfina pra se emborracharen, n'unha barca, no mar perigoso. A xente xa non se fixaba no Don Lionardo; saía todol-os días pol'os arrabal-des e afixéronse á ouvir contar como se baña n'unha deserta praya. Provisionalmente calificárono de tolo, e ficaron sadisfeitos. Gastaba horas largas ollando pr'a mar. Na tertulia máis empingorotada das señoras finas que non baixaban ó cine, un fidalgo ve-

llo falaba d'il: —«Ise rapaz leva algo en si e xa falará co tempo. Eu sei un pouco da sua traxedia. Ama, como eu ameí, ós labregos i-os mariñeiros, as lèndas antigas; e un pór-vir pra Galicia. Eu amolecín n'iste noxento vivir. Il non. Trunfará, pois sabe calar, disprezar i-agardar. A min matoume iste meu falar sin tino i-o gosto do viño e da priguiza.»

Houbo unha tempada de temporal duro salferido de naufraxios e mulleres despeitadas e chorasas no peirao. Mais ben amolecía a indefrenza da vida. Ata que un día, á noiteña, dend'a pousada da Delfina, delca o salón das señoras i-o despacho da reutoral correu pol-a vila unha nova estrana, inquietadora.

¿D'ónde xurdiu? Apenas se podía detremiñar. Os feitos eran poucos, raros, máis sin espricación doada pr'a lóxica dominante da vila. Todo se sufincaba no que vira a criada da Delfina, a pousadeira.

Don Lionardo faltaba d'ela iba pra tres días. ¿Morrería na mar? Ninguén cavilou nil. Mais, pol-a noite, despoixa de cear, baixo a chuvia desfeita, apareceu traguendo n'os brazos un longo bulto estrano, deitando auga, brillante como un ser mariño na pouca luz da taberna. Il traguía a cabeza espida, os cabelos apegados pol-a auga salgada, os ollos locentes, outra voz e outro mando. Pechouse no coarto e recramou café e rhón, baixando il mesmo á recollelo no mostrador. A criada ficou cheia d'asombro. D'aquella hora non chegaba coche, nin barco. Don Lionardo, o tolo que xa tiña unha lènda entr'os pescantís, traguía aquilo da praia. E da conferencia entre a Delfina i-a criada, xurdiu a sentencia inapelabel: D. Lionardo trouxera á pousada á sirena dos mares. De fixo estaban citados. Algúns mariñeiros ouvírana, con medo, cantar nas rocas verdes e perigosas. A especie, apesares das risas de rúbrica do casino, foi percorrendo a vila. Había, dend'os tempos lonxanos da navegación á vela, dos patróns heroicos, dos fidalgos temerarios e dos cregos calristas, unha gran necesidade de maravilla na pequena poboación embestada. O sentido común i-ata a cultura xeneral quedaran vencidos. Ademais, elo espricaba o carácter de D. Lionardo. Il conquerira o amor da sirena fer-

mosa e cruel, soilo rendida pol-a tola adoración do mozo calado. Il lle contaría cousas maravillosas nas furnas dos roquedos, entr'o tecer e destecer dos brancos, veos da escuma batida. Il non tivera medo, nas augas treidoras, o locir dos ollos verdes do abismo, nin o xogar enganoso da cabeleira salferida coma un mollo de sargazos, no curvar instantáneo da onda. Unha estrela tremendo antr'as nebras, sinaloulle con dedos de lús o pazo mariño da sua amada. As pillaras celebraran os esponsales voando en nube desfiada i-ós mouros corvos, asambreados no areal, contaban que o home páleto roubara á terrible deidade pra se casar co ela e iren vivir xuntos no pazo da montana.

O xefe dos carabineiros sospeitaba un alixo, o sarxento da Guardia civil un crime, o casino non sospeitaba rên, o abade, home leido, furábase os miolos lembrando cousas dos Santos Padres, lëndas dos nobiliarios, páxinas do P. Feixóo. Quén o sabel? E con que rito será baptizada? Pois D. Lionardo, fillo de boa caste, se non pode casar c'un ser cuáseque diabóleco. E por un día enteiro, unha febre de misteiro i-unha quentura anterga, fixeron subir o termómetro moral da vila, i-un intrés angustioso cingula a habitación da solaina na pousada da Delfina. Todo os hóspedes soñaron ou pensaron nos seus leitos iren n'un barco negro e sin gufa, levados por un vento invisíbre car'un archipiélago de illas que, coma testas de monstros, xurdían das augas tempestosas, ou car'un Maelstrom, circular abismo estrondoso de salaios de morte e naufraxio. Todos, máis ou menos, tiñan algo do mar, por máis que no seu vilego vivir o desprezaran, i-ago-ra, ca presenza da sirena, racháballes o sono un cantar de fillas da onda saigada, fermosas e cruceles. Cantiga doce d'ouvir sin se ir decatando que chamaba ó viaxe que non ten volta sinon no tráxico tumbiar das olas, cospindo na praia espantallos de cadavres d'afogados... Nas señoras vellas xurdían anacos esquecidos d'historias ouvidas ás suas áboas i-os capitás do largo do tempo do escorbuto, das calmas chichas e dos pulpos que pechaban os estreitos e agarraban ás naos. O notario, un pouco poeta, premiado nos seus anos mozos, sentía no pesadelo

un decorrer de barcarola; os cregos, pregaban que a man de Deus, rachando as nubes, aquietara as augas. Do pobo —da Delfina, das criadas, dos mariñeiros, dos patrós, dos carabineiros, dos labregos...— n'hai que falar. Todo il sabía con gozo, misturado de medo, cómo a sirena estaba alí, n'un coarto da pousada, collida nas redes do amor, ela que fuxía das máis fortes redes mariñeiras, abrazada cos brazos d'escuma, cinguindo o corpo tentador, envolvendo en cabelos fresqueiros e recendentes, ollando ca luz das profundidás mariñas i-azoutando apaixonada ca cauda de prata, sensoal e xogantina, a un home que era dono de namorala e tirala dos seus palacios de coral e xoias nas cavernas do fondo. O pobo sentía a maravilla i-a sadsaución de ver comprida realidade unha creencia sua. E todo o pobo, griseiro, indiferente e servo, pasaba unhas maravillosas horas mitolóxicas, das que soilo se exprimentan algunha vez en moitos séculos, como si o mundo volvera á ser novo e falara o mar, as pedras i-as aves. Había outras estrelas no ceo i-o mar saloucaba nos praias a door de verse privado —il, gran vello sinxelo e terrible— da sua raíña armoñosa e belida. «A sireniña non canta», decían baixiño as mulleres nas portas, «porque ten os beizos atafegados en bicar».

Mais, chegando a luzada do día, chegou co ela o sentido común, o tío serio i-enloitado que curta os ensoños azados dos nenos, o enxoito dono da espranza volgar, o profesor de texto oficial, o tío Paco das rebaixas, o libro de contas das emocións. E tamén esbirrou solenemente a cultura xeneral, facendo seu razoamento: a sirena non está nos libros de Odón de Buén, *ergo*, a sirena non está crasificada porque non-a hai. Cada un volveu ó seu oficio, i-a pagar o seu trabuco ó goberno da costume. Soilo as masas mariñeiras tiñan ollos de noite e de misteiro. A Delfina xa cavilaba a maneira de cobrar a entrada ós que quixeran ver a húmida contralto da mar. De paso farían gasto, pois, ca novidade, afróxanse os bolsos, e podería despachar moitas botellas de dúbidasas pócimas.

Conforme descía a mañán, houbo gran movemento nas outas esferas: o alcalde cu-

rado d'espantos pol-o telegrafista, que non lle quixera cursar un parte, comunicando a nova ó Goberno civil, axuntou ás forzas vivas. O crego, os médicos, o boticario, o mestre, diron seus informes verbales un pouco confusos, i-o do boticario, home sospeitoso de nigromancia, deixando marxe a total-as interpretacións. Resultado da reunión foi o avanzamento do sarxento da Guardia civil, do de Carabineiros e do xefe dos velleus, en grande uniforme e andadura marcial pr'a pousada da Delfina: a sirena non se suxeita ás leis nin siquer á xurisdición do comandante da Marina. É, en certo modo, cousa dos homes da mar e ten dreito a s'enamorare cando queira. Mail-os tres, co oficio do alcalde i-a autorización do xuez, domeando a resistencia da Delfina, entraron na pousada e petaron, un pouco páledos, na porta de D. Lionardo. Fôra quedaba a enorme emoción da xente, todol-os oficios parados, baixo a chuvia terca do inverno.

Pouco durou a agarda. Abrindo calle pol-a xente saíron os tres uniformes i-un trono de mil voces saludou a aparición de don Lionardo e da sirena collida do seu brazo: loiros e crariños os cabelos s'añudaban nun rodete sobro'o colo branquísimo e facían un pórtico oxival alongado pol-a raia ó medeo, a frente, o doce dibuxo da cariña na que ardía a tranquiía lus verde dos grandes ollos socegados e fondos; un impermeable, como d'algas mariñas, cobría e moldeaba un corpo lanzal i-apoiaba a man engantada n'un bastón craro de puño de marfin. O berro trasformabase en aprauso pechado que xa invadía a praza dos arcos dinantes de chegaren os dous ó consistorio. Mil ollos asombrados procuraban a cauda e soílo atopaban o andar grave e firme dos pes calzados de fortes botinas de sport. Indefrente á chuvia camiñaba cun ollar lonxano. Non

s'apagaran os aprausos cand'os dous xurdiron no balcón do Auntamento. D. Lionardo fixo un gran ademán pedindo silencio e falou:

«Meus veciños! Eu non sei si ésta muller que vos presento é ou non a sirena dos mares. Eu faleille en terras afastadas, máis aló do circo polar ond'as augas carrexan centileantes icebergs i-o sol brila no hourizonte ás doce da noite do vrán. Ó falárllle e procurala pensaba nista probe terra de Galicia. Eu quixena redimir da sua miseria moral mais pra elo non tiña forzas. Precisaba o apoio d'unha fada ou sirena do norte frío, do norte puro, sempre novo e purificador. Ela escoitou meus rogos e ven cabo de mín. Somos esposa i-esposo. Imos vivir no pazo da Mirteira non pra folgar na baixeza dos señoritos sinon pra loitar pol-a felicidade da montaña e da mariña. Ent'ros dous daremosvos a forma d'un novo vivir. Guiaremos i-aconsellaremos o labrego i-o mariñeiro, teimaremos ceibar a vila das más costumes noxentas i-envilecedoras. Cecáis agora non comprendades ó que vos quero dicir. Xa o veredes andando o tempo i-o exemplo noso. É preciso que n'ista terra brile tamén o sol da medea noite!»

«¡Viva a Sirena! ¡Viva a Sirena!» cramaba a vos infinda do pobo.

O certo é que dend'aquela noite trocáronse moito as maneiras da vila. Os señores da Mirteira baixan i-ensiñan sports novos, fán e dirixen escolas, tran confrenciantes, aconsellan outros tipos de vivenda, imprimen seu ronsel nos mariñeiros e nas industrias do mar e do agro. Pra xente do mar ela sigue sendo a sirena, i-un fato de rapaces que xa bulen moito presentan a candidatura do señorito da Mirteira, pr'as proisimas eleucións de Diputados.

Romantismo, Saudade, Sentimento da Raza e da Terra en Pastor Díaz, Rosalía de Castro e Pondal

ACABA DE APARECER ISTE NOVO LIBRO DE RAMÓN OTERO PEDRAYO

Arquivo Filolóxico e Etnográfico de Galiza

NOMENCRATURA DA MOEDA DE COBRE NOS POBOS GALEGOS

A moeda de cobre, por ser a máis modesta é tamén a máis popular e, por tanto, teñen máis variedade os seus nomes que calquera outra, inda que, como a peseta, sirva de tipo monetario, ou tal vez por iso mesmo. Sabemos que nas localidades que se indican dáse-lle os nomes que seguen, asegún os nosos apuntes recolleron:

En terras de *Arousa*, Villaxohán, vgr. chámase á peza de dez céntimos *cán* e *patacón*, e á de cinco céntimos *cadela* e *chica*; en *Compostela* e veciñanzas, noméase, á de dez cts. *can grande* ou *cabalo*, eisi como *perra* e *can pequeno* á de cinco; no *Ferrol* reciben, as pezas de dez e cinco, os nomes de *mota* e *tico*, respectivamente.

De eles, os máis antergos son, indudablemente, os de *patacón* e *mota*, posto que, o primeiro, aparez apricado nos tempos da Casa de Austria, á moedas de prata recortadas de unha onza e tamén ós pesos, e o segundo era o propio do cuartillo de real, ou moeda de vinte e cinco cts. n-unha peza no século pasado aínda, de onde se traspasou á reforma monetaria actual. Os demais nomes son enxebremente populares e derivan das representacións que ostentan as mesmas moedas no campo seu, habendo algúns que, aínda que importados, como *chica*, non son apricados co senso adxetival que á súa condición vai implícito, senón como sustantivo de que se ten esquecido a procedenza e do que se ignora a alleeira significazón.

F. BOUZA-BREY

CALIFICATIVOS DAS BAÑISTAS DA MONTAÑA NOS PORTOS GALEGOS

A indumentaria, os costumes e o deambulra pouco desenvolto das xentes do interior

da nosa terra, causa estraneza nos portos ónde baixan na tempada do vran pra tomar baños de mar. De eíquí nacen diversas maneiras de ser coñecidas, que adquiren carácter de xeralidade en cada unha das localidades pol-as que se estende o calificativo burlesco sempre.

Mantidas, chámase-lles en Marín e Vilagarcía, a cuia denominanza respostan elas decindo: *jafamados!* ós chamadores; *palma-torias*, díselles en Vilagarcía; *poubanas* en Vigo e Pontevedra; *catalinas* na Cruña, onde tamén teñen o nome de *postales*, pol-o que, así como pol-os de *canouras*, *candelarias*, *canónigas* e *bienvenidas* son coñecidas en Ribadeu.

F. BOUZA-BREY

A ESPIRITADA DE GONZAR

N-un papel manuscrito pol-as dúas faces en letra de primeiros do século dezanove, de grandor de quince por vinte centímetros, pertencente ó arquivo familiar dos Lousada, cuio representante era o gran galego Lousada Diégues, en poder hoxe de Doña María Lousada, de Eirin, residente n-A Estrada, tópanse as novas que van seguidamente, referentes a unha espiritada semellante á de Moeche da que se ten ocupado n-esta mesma revista o médico cruñés Urbano Lousada Martínez —vide núm. 29 da revista NÓS— estudándoa xuntamente co caso do proceso Ramilo.

É posíbel que tal papel sexa cópia de algún boletín do tempo que dese conta do asunto, mais en todo caso será de utilidade o traguelo a ista seizon. Dí de iste xeito:

«En el camino que ba pra Sn. Lázaro de Santiago a Lugo como cosa de media legua antes de llegar a Sn. Gregorio, al lado izquierdo del camino y a corta distancia está sito el lugar llamado Carvallino, parroquia

de Sta. María de Gonzar, en cuyo lugar vive Josefa Torres, viuda de Roque Toxo, su edad según su aspecto de tal entra quarenta años.

Hay como unos diez Años que se halla baldada en cama y los primeros comía alguna cosa, despues poco a poco fué minorando la comida y de unos seis a esta parte nada ha comido ni veido ni echo depocisión alguna por una ni otra via.

Tiene la cara bastante hermosa, cutis brillante y muy tersa y de un bello color y con las carnes correspondientes a una mujer sana de su edad, labios colorados, ojos cerrados y como adormecida y si le hablan algo los entreabre y contesta con movimiento de cabeza poco sensible, no tiene casi movimiento y cuando mas si le mudan la cabeza la deja caer a un lado, y tal cual vez se observa que con una mano sube un poco la sábana, el pelo suelto, largo y tendido, sin piojo ni liendra como si se lo peinaran a menudo, sin embargo que pasa de los seis años que no la han peinado ni lavado ni mudó la camisa y aunque alguna mosca se le asiente en la cara ningún movimiento hace. La visita su cura párroco con quien se confiesa no

se sabe si por señales o a boca y de Mes en Mes le administra el Beático o antes cuando la reconoce muy aflixida de que dá algunas muestras quexandose muy suavemente. Su cama es una alcoba sin puerta en la cocina y junto al hogar cuyo humo ni ceniza no han ofendido ni marchitado su buen semblante y color en tanto tiempo; en la misma alcoba duerme una hija suya llamada Manuela po. se cubre con distinta ropa y no observa, según cuenta, mas movimientos que los referidos, cuya hija demuestra la edad de unos doze años y además tiene un hijo de quinze años y una nia menor qe. la Manuela y su suegra única familia de casa y todos ellos respiran bastante ynocencia y buenas costumbres.

Todo esto lo han observado atentamente ciertas personas forasteras que con buen fin la han ido a visitar el día dos de Agosto de 1815 y lo que uniformemente cuentan sus vezinos y mas de su circunferencia así del estado eclesiástico como seglar.»

Pol-a cópea

F. B. B.

LITERATURA POPULAR DA PARROQUIA DE PARADELA, CONCELLO DA ESTRADA, NA TERRA DA ULLA

O CONTO DAS MIL MENTIRAS

É o conto das mil mentiras: pol-o mar andan as lebres e pol-o monte as anguias. Era-e-non-era andaba na arada con un burro de barro e outro de palla, tanta alegría lle pegou ca sua nai morta e seu pai por nacer sacóu o gándo da aguillada e botóu o xugo a pacer. ¡Camiños onde non van! Alcontrou c-un año ruzo cabalo de un capitán; leva zapatos de ferro, polainas de cordobán, nas alforxas leva viño, na cabaza leva pan. ¡Camiños onde non van! Alcontrou c-unha ameixeira moi cargada de aveláns: «Dios vos garde, cereixiñas, canto verdes e tempráns». ¡Camiños onde non van! Alcontrou con unha

abella moi cargadiña de mel, non tiña onde o meter, sacóu un piollo da cabeza fixo un odre de tres canados, non tiña con qué ó atar sacóu un pelo do sobaco e non lle chegaba, púxo en tres dobrezas e sobrou pra atar un carro de palla e dimpois de tan cansadiño e cheo de traballar fóiseme á taberna con ganas de merendar; o taberneiro estaba parido, a taberneira iba labrar, a cadelá estaba no niño e as galiñas iban ladrar, as cuncas barrian o chán, a xesta estaba no cunqueiro. Para facer reverencia hai que sacar o sombreiro.

(Recitadora: Dolores García,
de máis de sesenta anos).

ROMANCE RELIXOSO

Nos portales de Belén,
 ciudá de Galileia
 donde la Virgen parió
 una deslumbrante estrella.
 —Como estáis, Virgen parida?
 Como estáis, Virgen doncella?
 —Estoy moi buena, San José,
 no deixo de tener pena,
 por ser el hijo de Dios
 nado en tanta probeza,
 sin tener en que lo envuelvan
 sinó una poca herba seca.
 Bajó un ángel del cielo
 ricos pañales traía,
 unos eran de holanda,
 otros de holanda fina
 para envolver el niño
 de Jesús y de María.

*(Recitón: Xosefa Neira, de
 máis de sesenta anos).*

ANACO DE ROMANCE RELIXOSO

.....
 Fueron caminando
 moi luego encontraron
 con dos pasajeros
 y le preguntaron
 si para Belén
 había donde errar
 antes de las doce
 a Belén llegar.
 Fueron caminando
 en conversación
 diciendo palabras
 de grande afición,
 son palabras santas
 dignas de adorar;
 antes de las doce
 a Belén llegar.
 Amante del alma,
 aquí nos quedemos,
 en pago, del Cielo
 algo entenderemos,
 una noche sola
 digna es de pasar,
 una noche sola
 y a Belén llegar.

*(Recitón: Dominga Vinseiro
 Canabal, de oitenta anos).*

OUTRO ANACO DE
ROMANCE RELIXOSO

Caminando vai José,
 sospirando vai María.
 ¡Válgame Nosa Señora
 y la claridad del día!
 Cando llegan a Belén
 toda la gente dormía.
 —Abre las puertas, puertero,
 puertero de puertería.
 —Estas puertas no se abren
 hastra que venga i-el día.
 —Abre las puertas, puertero,
 que está la Virgen María,
 la Virgen viene encinta,
 encinta viene María.

*(Recitón: Dominga Vinseiro,
 de ídem).*

ROMANCE DE SANTA ELENA

Estando bordando
 na miña corbata
 con agujas de oro
 dedales de plata,
 llegó un caballero
 pidiendo posada.
 —Si mis padres quieren
 de muy buena gana.
 Puxéronlle a mesa
 no medio da sala
 con cochilos de ouro
 cobiertos de plata;
 fixéronlle a cama
 no canto da sala
 con colchóns de seda,
 sábanas de holanda.

Por la media noche
 se alevantó,
 de las tres hermanas
 Elena cogió,
 llegó a la Sierra
 allí la mató,
 hizo un agujerito
 allí la enterró.
 A los siete años
 por allí pasó:
 —Pastoritos nuevos
 que haceis ahí.
 —Guardamos a Elena

que mataches tí.
 — Miña Santa Elena,
 meu amor primeiro
 que sempre che trouxen
 no lado dereito.
 — Váiteme de ahí,
 ladrón carniceiro,
 que de meu pescozo
 fixeches talleiro,
 Adiós padre y madre,
 hermanos y devotos
 que me voy al cielo
 rogar por vosotros.

*(Recitadora: Dominga Vin-
 seiro, ídem).*

CÁNTIGAS E TRIADAS

As nenas de Paradela
 elas son moi bailadoras
 bailan na punta do pé
 como se foran señoras.

O pandeiro toca ben,
 as ferreñas danlle o són
 as meniñas que o tocan
 de Paradela elas son.

Tenho de subir ó alto
 que do alto vexo ben
 para ver os meus amores
 si se enredan con alguén.

Algún día por te ver
 abrin portas e ventanas,
 agora por non te ver
 total-as tenho pechadas.

Cómo queres que adormeza
 en cama de dous colchóns
 si non podo adormecere
 en tendo tantos amores.

Aquela meniña chora
 que lle doi o corazón
 que lle mataron o home
 con tiro de munición.

Algún día ben cantaba
 a gracia non era moita
 quedoume no lavadoiro
 cando fun laval-a roupa.

O muiño troula, troula,
 a i-auga faino troular,
 a filla do muiñeiro
 rabea por se casar.

San Xohán pideu a Cristo
 pra que non-o adormentase
 para ver bailal-o sol
 no día da sua romaxe.

Eses teus ollos, meniña,
 mércochos se tí mos vendes
 eche vara de xusticia
 cadea con que me prendes.

Eu eiquí que vin buscare?
 Soledades e a contino
 bágoas para chorare.

Tanto vai e dar e tere,
 tanto dá a auga na pena
 que a fai amolecere.

Ribeiriña, ribeiresa,
 aunque che son de Ribeira,
 aunque che son non me pesa.

(Recitadoras as tres devanditas)

F. BOUZA-BREY

RESPOSTAS A UN CUESTIONARIO

RESUME XENERAL DE FOLK-LORE DE SANDIÁS

POR URBANO SANTANA

(Proseguimento)

Atravesad'a carretera seguindo a mesma dirección alcóntrase a unhos 500 metros d'ela un pequeno pobo da parróquea (Santana) y'a pequena distancia empez'a levantars'o «monte da Torre» e por il extendido por'o S. W. está o pobo do Castro e no alto do monte hai un castillo, o do Castro (antiquísimo castillo de Sandiás) o que lle falta, unha arista (esquina). «Foi feito, según boca dos vellos, por'os mouros cand'o de Pena que está de fronte a unhos 7 Km. pouco máis ou menos o Sur do d'eiqui, meténdose por'o tanto a Veiga (Laguna Antela) no medio. Fixeron por debaixo da terra unha carretera desd'unh'otra torre e por éla andan os mouros d'un lado pra outro. Cand'os fixeron, os ferreiros de Pena e máis o de Castro, pr'apuntar os picos non tiñan máis que un (martillo) martelo pr'os dous e arreglábanse con él tirándoyo desd'unha a outra cando lles faguía falta». Portas d'entrada non ten outras que algunhas ventanas a alturas diversas pero bastante grandes. E os vellos contan que cando seus abos eran mozos xuntaron varias escadas e subiron a éla, e un que se chamaba «o tío Curcumba» paseábase por'o alto d'ela e foi un mouro e marchoulle c'un zapato sin que o visen».

Se desd'este monte da torre tiramos unha línea reuta hast'o de Coalloso, esta línea cai completamente n'unha llanada; a caída do primeiro monte, xa na llanura e aprouximadamente na línea señalada está o lugar de Pegas, e na mesma línea, aislada do pobo pero máis cerca d'as Pegas que de Sandiás hay unha casa antiga (casa d'Espido), vella, mitá caída, larga, piso furado, bastante alta (de dous pisos) un ou varios escudos por fora e no medio da fachada unha pedra

alta especie de torre en pequeno; esta casa pertenceu a un tal D. Joaquín Sotelo Villedor, e hoxe é do Penedo (Sres. Marquina co'as fincas que a'compañan e foron da casa xa desd'hay moito tempo; a casa está inhabitada y'as fincas andan arrendadas. O lado hay unha capilla pequena c'un Santo mal feito dentro, n'un altar mal pintado e feito o antigo c'unhas columnas e unhos recimos dependurados (din os rapaces que son cangallos d'uvas), (é a Sta. Magdalena) a que se lle fai por'os d'as Pegas unha festa todos aqueles anos que chega o que se xunta pidindo por'a parróquea, pois se non chega o recaudado, e non o come o mayordomo da festa, queda pr'o ano seguinte.

Si desde Sandiás tiramos unha línea reita que pase por'as Pegas e a dobre distancia pouco máis ou menos alcontramos o pobo de Cardeita, dividido en varias seuciós de grupos de casas soparadas (o Tesiño, a Carreira, os Perces...) Dos pobos da parróquea é iste o que s'alcontra máis cerca da Veiga e por eso teñen feito os vellos do pobo unhas escavaciós en busca d'aberes; pois dise que antiguamente había n'a Veiga unha ciudá (Antioquia) que tuvo Dios que castigala porque vindo por'o mundo pidindo unha limosna non alcontrou máis que unha familia que lla dira, que foi a que se salvou do alago mandada sair por Dios sin que volveran a cabeza pr'atrás; pero un da familia desacatou a orden do Noso Señor entonces volveuse pedra. Pero cando a xente iba co gando pr'a Veiga iballes verrecar ond'a pedra, que despóis foi recollida por'o convento de Trandeiras... Os de Cardeita alcontraron n'esas escavaciós unha trabe, un pote vello, un pozo con escaleiras e non

sei si outras cousas... Os autuaes non dan razón de tales alcontros, sólo din «contaban os vellos».

A xa nomeada carretera que vay pra Xinzo, un Km. despóis de Coaloso, alcóntrase coa Veiga (Laguna Antela) e crúzaya n'unha extensión de dous Km. e medio; o ir a dereita qued'a veiga de Couso, e a esquerda empeza a extenderse a veiga de Sandiás con distintos nomes (o Areal, Antela, Arrotea, Valadiño, o Teso; e despóis a das Pegas, a de Cardeita, etc.) todas sin límites señalados e fixos.

Perpendicular a carretera (e por tanto na maior extensión) exténdese a «ría» (Río de pouca corrente, pantanoso, e soparado en dous por unha govia de trozos discontinuos) n'ela hay unha especie de xuncos chamados «o vión» que moito e segado e traído pra votar na corte e faguer estercos, y'encanto está na Veiga cómeno as vacas. Esta «ría», que no inverno ocupa casi tod'a Veiga e no verán ven a desaparecer por completo quedando sólo algunhos pantanos, sopara duas partes distintas, «o Cabo d'Arriba» (N.) e «o Cabo d'Abaixo»; éste tamén está dividido en dous por unha demarcación, o N. pertence co «Cabo d'Arriba» os pobos indicados, e o S. pertence a Xinzo, Barouzás, Morgade, Pena...

Desde xempre, o vir a primaveira, que vai quedando reduci'o domiño das augas, mantén bos rebaños d'ovellas e alí pacen tamén tod'o día as vacas dos veciños que se adican a labregos, como é de supoñer, todos de quitad'o cura y'o maestro. Antes había tamén moitas bestas e boas «a herba d'a Veiga faílle moito ben a besta»; pero, hoxe ise número xa é ben máis pequeno y'está disminuíndo, debido a que as mulas y'os cabalos non defenden por'o baixo precio que teñen na feira.

Tod'arredor, o pobo está bordeado de terra labrada, onde se dan boas cosechas de centeo, navos, algún millo e principalmente patacas qu'é a fartura do país.

A xente, con respecto a estatura presenta moita variedade, e non se pode con facilidade precisar que tipo é o que predomina, pero en homes según as Estadísticas de Quintas a altura media é de unhos 1'62 m., e o diáme-

tro torácico por regra xeneral moi desenvolvido. En xeneral é robusta, y'en canto a outros detalles fisicos non s'alcontran diferencias c'os especifiquen, en conxunto nin soparadamente, pois por exemplo hay certo predomiño do pelo negro sin embargo tamén hay quen'o ten rubio; e non s'alcontra en ningún carácter un tipo de xente ben definido, o principal carácter é a variedade.

Os nomes máis frecuentes son: José, Manuel, Antonio, Juanito; María, Dolores, Carmen, Isabel, Josefa, Ana M.^a..., sin que ésto queira decir que non apareza un Cesáreo, Ramón ou Luís; son contados os que pronuncian estes nomes de distinta forma que s'escriben ou din corrientemente...

Os apellidos máis comúns son: Manso, Morales, Méndez, Rodríguez, Blanco, Colmenero, Santana, Rivas, Rivero, Fernández, Vences, Lamas, Dios, Quintas, Feijóo, Carnero, Moreiras, Conde, Cabrera, García, Traveso...

En canto os motes (Lobeira, Curcumba, Carrañolo, Caipira, Cachimbo, Camaretas, Casamira, Vangallas, Escarumba, Perico, Lamela, Muñeco, Matatús, Peneireiro, Paxaro, Liso, Grilo, Chatoleiro, Pateiro, Arañón...); proveñen xa d'herencia (Lobeira, Carteiro...), todos pasan de pais a fillos e d'istes os seus etc., xa do tipo (Peneireiro, tipo alto e delgado; Carrañolo de Carrancholo, por ter unha perna máis pequena que outra); outros proveñen do nome (Liso de Elisa; Vangallas de Evangelista; «iste foi un día traballar e a filla chegou algo tarde pr'axudarlle entonces rifáballe («ei condanada eiche de por n'un taller'o pescozo; y'a muller qu'estaba oíndo todo verráballe «jay Vanguelista se lle tocas a rapaz'afógote!» y'así de Evangelista proven Vangallas.

Cando viñeron os franceses aterrorizaban a xente pois o aprouximarse foron poñerlle carros, paus, cancelas, pedras, etc. na carretera antes do pobo pra impedirilles o paso; e abandoaron as casas e foron pras touzas ou pro monte levand'o que podían, pois os franceses entraban as casas e comían o que alcontraban y'os cabalos púñanos a comer nas arcas do graú; o pasaren pra Portugal decían «España está vencida e Portugal é un soplo»; pero cando foron

chegados despois de Xinzo end'a Serra de «Larouco», a «Aguioncha» os veciños metéronse por unhas cañizadas e os enemigos o telos tan de xeito escangalláronos, e cando viñan de volta xa solo viñan unhos poucos con máis medo, o parecer, que outra cousa e buscand'o camiño máis dereito...

N'iste pobo houbo varios carlistas; o principal cabecilla era o tío Prol pero andaban ademais o tío Bueno, o tío Curumba, o tío Barroso, o tío Perucho; iste foi por'o visto o que matou a outro do pobo (tío Eusebio) asomous'a ventana y'o tío Perucho por mal querencias ou enemistá que había entrambos, zorregoulle un tiro e matouno; a familia encheuse de medo y'escapou da casa por detrás (algún home máis que había n'ela vírono os veciños escapar por aquelas herbas en calzoncillos); pero os Carlistas anque eran bastantes debían de ser de pouco pelo porque pra faguelos fuxir iba un veciño e púñalle lume a un palleiro pra que o verrear auga... se xuntase a xente y'estonces escapaban a máis non poder. Foron xunt'o Recaudador unha noite, iban moitos per'o Recaudador meteu os cartos en saquitas d'os clavos (entonces o diñeiro era ouro, ichavos, décimas, e billetes non había) y'escondeunos entr'a palla da corte e despois franqueoul'as portas corrales e todo, pra qu'entrasen per'o ver tanta frescura, desconfiaban e non querían entrar; por fin despois entraron e marcháronlle con sesenta pesos unha pistola e unha escopeta...

Dis'acerca da muller e do home «A muller cando é rapaza, é reina; cando moza, puta; cando é vella, bruxa»: «O home, cando é rapaz é rey; de mozo, capitán; de casado, burro, e de vello can»...

Hay outros ditos e refrás como; «O pan temperáu, ou en palla ou en grau».

«Navos e señores, canto máis raros meliores».

«Os navos por'o San Bertolomeu, cada paso seu.»

«Xaneiro muliñeiro, nin boa meda nin bo palleiro.»

«O mes de Xaneiro e o xeadeiro, Febreiro muliñeiro, Marzo esqueiroso, Abril chuvioso, Mayo pardo, e San Juan claro, en Seitu-ra sol, y'en Agosto mellor».

«Entre Santos e Natal é o inverno carol».

«Xeada n'a lama, chuvia na cama».

«Tanto dur'a mala veciña com'a neve marciña.»

«No mes de Xaneiro súbet'Outeiro, se ves terrexar vótate a cantar e se ves verdegar vótate a chorar.»

«Habendo neboira o día de San Pedro Fiel, castañas furadas e navos ruís.»

«O entroido é un lavadurán, que come máis carne que pan.»

«Febreiriño corzo cos seus días vinteito, se duraras máis catro non deixabas can nin gato.»

«Nin bo Pedro, nin bo burro negro, nin bo lameiro por riba do rego, nin de sabugueiro un bo vencello, nin de cuñado un bo consello.»

«Año de belota, ano de larota».

«Pra ir a misa y'o muiño non esperes por'o veciño.»

«Catro cousas quer'o amo do criado que o serve, deitar tarde, erguer cedo, comer pouco, y'andar alegre.»

«Cando a rola oías rular, cull'o liño e vai sementar.»

«As bruxas xúntanse pra ir o Areal de Sevilla; cóntase que había unha no pobo, é o viren a busca a noite, levantábase e decíall'o home, «eu te bendigo meu home pasand'o meu cú por'a tua cara pra que durante a miña ausencia non che pase nada», per'o home despois levaba o cabo d'aixada e decíalle «eu te bendigo miña muller co cabo da miñ'aixada (1) pra que non volvas pasar o teu cú por'a miña cara»...

«Unha vez, y'esto non fai moito tempo porque llaconteceu a nai da tía Quiridiña (conta éla), cando aínda era rapaza puxéron-selle os ollos mancos porque a viña unha bruxa e había que poñerlle os rescritos, e o pai d'ela como os cregos é unha cousa que faguián de mala gana, (unha tardiña marchouse levando un sachó pra que nadie soupera nada, foi xunt'o crego de Zós qu'era entonces Fray Antonio e troux'os rescritos en todo secreto e meteunos n'a ucha, pero anque nadie lle dixera nada a mañán foi unha do pobo que tiña fama de bruxa y'en-

(1) Pegándolle con li pau duro.

controu na casa a enferma y'a nai solas; ésta tampouco sabía ren dos rescritos e díxolles «que puxesen os rescritos» pero como a muller (nai da rapaza) non sabía nada desculpouse, mais a bruxa anqu'era en casa allea foi dar directamente cos rescritos a ucha, puxéronllos e sanou»...

«Un cura viña d'unha vez d'un enterro e xa era noite; no camiño viu estar as bruxas lavando n'un tanque, y'ouservou que unha ergueull'os cestos a todas e despois dixo, «y'agora quén m'ergue a min»: entonces o crego verroulle «eu ch'erguerei bruxa dos demonios»; tan pronto dixo ésto marcharon tras dil e foron curre, curre, curre... y'o chegar ond'había unha capilla e outras quedaron abaixo, y'empezaron a tirar con il de baixo pr'arriba, e de riba pr'abaixo... hasta que o deixaron de tal forma que morreu o cabo de tres días»...

«Outra vez era un que viña de Xinzo co carro sin nada; meteuse na noite, y'o chegar a Veiga metéronlle os facheiros nos ollos, desencaváronll'o carro e fixéronll'escapar os bois co chedeiro sin o rodeiro, que o tiveron qu'ir buscar o día seguinte...»

Lobos xa fai tempo que non'os hay; sin embarg'os vellos contan casos e pasaxes que lles ocorriron a eles tal como cando iban o fiadoiro ou a tuna que lles aparecían no camiño e tiñan qu'escapar unhas veces, e outras subirse a un carballo y'esperar que fose día...»

«Indo un mozo pro fiadoiro a outro pobo no camiño alcontrouse con un lobo que o acompañou hast'a porta do fiadoiro; máis tarde foi coa moza hast'a casa; ela xa lle decía que non marchase por mor dos lobos pero él querendo faguerse máis valente marchou levando consigo un pau e no camiño aparecéronselle dous e foron con él hasta chegar a un sitio onde había unhas chafagueiras e sitio escuro, etc... y'empezaron a darll'o rabo e bater os dentes e saltaron con él esgazárono todo; rompéronll'a chaqueta y'el a defenderse co pau; pero tiña un can moi bo y'anque era bastante lonxe deulle o aire do lobo e deu en ladrar por salir y'abrironll'a porta, marchou ond'o indivíduo pelexaba cos lobos e fixos escapar; mentras o can os foi levar alá adiante

aparecéusell'outro que tamén o can o escaramuzou, e despois outro, o mesmo, y'así foi hast'a casa, chegando todo espelicado e cheo de medo e o entrar a porta cacu e non se volveu levantar e por fin o cabo de dous días morreu»...

«Era un home, e o cura íballe pr'onda muller e un día pillouno debaixo da cama escondido:

—Eu xunguín os meus bois xotos, e levei-
[nos a arada,

Tras d'aquela porteliña, esquecéusem'agui-
[llada.

Tornei e volví por'ela, topei a porta pe-
[chada,

Eu entrei e fun entrando senteime ond'acos-
[tumbaba

E vin un gato moi negro que tiñ'a coroa
[rapada,

¿Qu'é aquilo miña muller c'anda debaixo da
[cama?

—Ech'o gato do abade c'and'atrás da nosa
[gata.

—Inda non vin gato negro que teñ'a coroa
[rapada,

Trai pr'aquí esa escopeta; tirareill'unha
[tirada

—Non fagas eso meu home, que m'acende-
[ral'a cama

—Quén te me dera muller no medio d'aquel'
[arada

Con cen carrifos de leña, y'outros tantos de
[retama (o parecer para queimala)

—Quén te me dera meu home no medio
[d'aquela sala

Cos pes todos amarillos, e coa color demu-
[dada

Y'os cregos a porta decindo, que salga,
[salga.

O luto que había por, era baeta encarnada
E chorar íra chorando, chorando de mala

[gana

Pra que digan as veciñas ¡como chora!...
[¡miña coitada!]

Dos cregos o que se conta sole ser todo salíndolle todo mal: «Era un qu'estaba na parróquia de Pexeiros, e roubárono unha noite; pero él, anque non'o sabía ben de certo, desconfiaba d'un home, seu feligrés; un día falou c'un fillo do tal, que inocente e pequeno, confesóulle o roubo; pero como

testigos non había, ofreceulle un traxe e un-
hos zapatos pra que o dixeran o domingo na
misa, a vista de todos; pero díxollo o pai,
e cand'o crego, despóis d'esplicar un pouco
o conteñido do Evangelio, dixo: «o que vai
decir iste rapaz é tan certo com'o Evangelio
de hoxe; rapaz di o que sabes»; entónces
o rapaz dixo: «Míña nai anda p.....do cura
de Pexeirós, e meu pai non'o sabe, pero sa-
bémolo nós»; a tal contestación, o crego,
{qué diría senón? Orate frates non me tra-
tes con rapaces»...

D'o demo contan que, vindo unha noite da
tuna unhos catorce ou quince mozos, apare-
céuseles en forma de besta, que a colleron
e empezaron a porse d'acabalo, e cantos
máis se puñan, máis ib'alargando pra que se
puxesen máis, hasta que se puxeron todos;
era pr'atravesar un río, pero cando iban no
medio, o qu'iba diante, revolveuse e dixo:
¡Ay, Jesús, que trandeiral, y'entónces a
besta (demo) desapareceu e quedaron todos
no río...»

Hay ademáis certos acaecimentos dinos de
contar, como: «Cand'o tío Lobeira iba pro
monte e lle decía o pai: «meu pai, a ovella
morta, {déixoa na corte ou lévoa pro mon-
te?», y'o pai contestáballe: «¡ay, burro, bu-
rro, fillo d'un burro!, dalle de comer e deix'a
na corte»...

«O que marchaba pr'América e decía:
«despedinme de meu pai e non chorei; des-
pedinme de míña nai e non chorei; des-
pedinme de míña hirmá e non chorei; des-
pedinme de meu hirmán e non chorei; des-
pedinme da míña novia e non chorei, e des-
pedinme de meus parentes e tampouco chorei;
pero cando salía para marchar, foi a vaca
marela e meteu a cabeza por unha regandi-
xa do cancelón e dixo: «maaa»... ¡y'entón-
ces si que chorei!...

«Un tal tío Polinario, (Apolinar), rezaba
as noites con algún veciño o rosario na co-
ciña, y'o vir os ofrecementos tiñ'a a costume
de decir: «un padrenuestro por D. Gaspar
e por tua mai Rosa (decíall'a muller), e por
a míña, e por meu pai, e por'o home da mí-
ña mai, e por'o home que morreu nas pene-
das, e por... a maor necesidá da parró-
quea... (y'añadiu, pra completar, o veciño
desd'a esquina), «entónces por'a vaca da tía

Roqueira que xa fai tres días que non se
levanta co'a fame...»

COSTUMES DA XENTE, RE- LIXIÓN, SUPERSTICIÓN.....

De todas as costumes da xente, a que
máis se conserva, perdura e a nadie se
llesquencen, é a de comer. Por'a mañán,
cada cual vai almorzando, o levantarse,
despóis de fregar os ollos con auga, ou sin
ela as veces, según a idea de cada; o almor-
zo consiste, frecuentemente, en un par de
cuncas de caldo con pan (centeo); bueno,
cando éste escasea ou o forno non coce,
cómesse vica (que é pan de millo feito na
lareira da cocina e sin lévedo). Despóis d'is-
te almorzo, vaise o traballo (arar, aricar,
decruar, refender, apañar patacas, sachar,
apañar navos, pr'o monte co gando, partir
pedr'Outeiro s'é canteiro, etc...) As doce
o crego toca a campana grande, pra indicar
que a xente non s'olvide d'ir xantar, que
consiste en máis caldo con pan (a esta hora
quizá sabe mellor porque está feito de novo;
non é com'a noite y'a mañán, que istá re-
quentado, ou con unha pouc'auga pra que
aumente, se non chega), cachelos de patacas
ou éstas compostas (remexidas con auga
quente e grasa); s'a vaca da leite, unha cun-
ca d'il, e se hay carne comes'unha pouca, e
se non pan sólo, e nada máis. O vir as
cinco ou as seis da tarde, s'é tempo de vrau
cómes'a merenda, pero no inverno os días
son pequenos, e por decir que ven a Cores-
ma, pra non estar impostos a malos vicios,
non se merenda (a merenda sole ser pan
con carne ou cebola, ou pan sólo, según....)
Cando se merenda, a cea sólo se compón de
caldo e pan; pero se non se merenda, entón-
ces pr'a cea hay que cocer un pote de cache-
los pra comer antes do caldo, sólos ou
untados, según as circunstancias de cada
(en caso de que sexan solos; xa saben as
mulleres cocer menos, porque non corren
tan ben.) E a comida de «todol'os días»
consiste na repetición continua d'iste meca-
nismo, podendo variar por algunha circuns-
tancia, algún d'os componentes ou o núma-
ro d'eles, per'o caldo non falta, nin por ca-
sualidá, y'as patacas tamén son de sempre.
Esto, desde logo, falando d'unha manei-

ra xeneral e tomando as cousas por'o máis podre, pois antre os mesmos labregos, non falta quen, en vez de vender os xamós, como é o máis corrente, se coma boas magras; non é cousa dogmática nin xiquera dentro de cada familia.

Cando aparece unha festa, de primeira intención non falta a bota ou a cabaza c'o viño e pan de trigo, e os pistos varían según a posición de cada cual; é costume tradicional, no día d'Entroido, comer a cachucha; outros, en ve d'a cachucha, comen lacón ou o pedro, e tod'o mundo fai as fillogas. Pr'outro día da matanza (o día da desfeita), convidase os parentes e amigos (o que vay queda obrigado a convidar o día que sex'a d'il) pra cear; tamén se fan as fillogas, cómese lombelo, os rixós, a paxarda, un pedazo de costela asada, os miolos cocidos con hovers e trigo, faise un pote de papas, e o remate xóganse unhas partidas de brisca amistosamente e contando algún conto pra rir un pouco... O día da malla, faise o arroz con leite, pero sólo pra familia, pois agora, co'as máquinas, non se lle da de comer a xente máis que pan e viño; pero antes os

mallos matábaselle un carneiro... O día de Navidá, cómes'o pulpo, principalmente, y'os outros días de festa, cómense cousas variadas: o roscón, algún coello, pescado, etc... Antes, o día do Patrón (San Esteban) o crego pagaba unha festa, pero agora solo hay unha misa cantada ou de tres, e siquera se garda día santo, pois ise día trabállase com'os outros. Antigoamente, o vir os días d'Entroido (domingo e martes), faguiáanse moi boas festas, con burros, carruaxes, fargalleiros, gitanas (imitación d'elas), etc...; faguián un entroido de palla e metíanlle unha buxiga d'o porco chea de sangue n'a barriga, y'o martes, o por do sol, tirábanlle tiros, hasta que sali'o sangue e caí'o entroido; todo isto en medio de canterías, toque de latas, caldeiros, cucharas, chaves e cazolas, pandaretas, etc.; agora ises festexos van desaparecendo y'ecliusándose, e xa, única-mente, se ve unha carantofa que outra, ou catro rapaces que queren faguer que fan; pero desapareceu aquíl humor dos vellos, armar disputas e parrafeos en verso, etc.

(A seguir no número próximo).

OS HOMES, OS FEITOS, AS VERBAS

LUSITANISMO NA UNIVERSIDADE

O profesor Hernani Cidade veu faguer un cursillo de conferencias na nosa Facultade de Letras, en col da historia da literatura portuguesa, dendos orixes hastra a nova lírica da post-guerra.

Todol-os máis outos prestixios da terra irmá, dende Xil Vicente e Sá de Miranda, hastra Ribeiro, Maria Beirão e o Teixeira de Pascoas, foron xulgados e categorizados en estudos encheitos de sabencia e sensibilidade.

O cursillo foi un éxito, pol-a cantidade de xente e, sobre todo, pol-a calidade dos ointes. O ilustre profesor da Universidade de Lisboa, noso amigo de sempre, probou máis unha vez os seus intanxibres merecimentos.

VIANA, Abel.—*Notas históricas, arqueológicas e etnográficas do Alto-Minho*.—I. Viana do Castelo, 1930.

COMPRENDE iste primeiro fascículo de estudos miñotos seis apartados adicados respectivamente a «O quadro de Lanhelas...»

descripción local da loita de 1640 descrito graficamente n-unha pintura popular; a «un diálogo popular en verso» de difícil paralelo en Galicia pol-a longura da composición; a «pesca do sável no Río Minho» que debe de ter moita analoxía ca que se fai en Tui do mesmo peixe: a curiosa descripción de «O caroch, barco típico...» do dito río: á «pedra tumular e marco funerario... da freguesía de Campos...» e a unha «roca de Afife» da coteición do autor. F. B. B.

BRAGA, Alberto V.—*O culto da alfáfega e dos cravos. No amor e na crença. Esboço etnográfico*.—A Cruña, Edt. NÓS, 1931.

O distinguido etnógrafo lusitano Vieira Braga, sabedor dos segredos do pobo minhoto, publica no tomo III dos Arquivos do Seminario de Estudos Galegos este ledo e primaveiral esbozo adicado ás mozas suas coñecidas. Corresponde a pranta que se estudia á castelán alfáfega ou albahaca; o cravo é o noso caravel, que se coñece con aquel nome tamén nas nosas terras raianas.

As costumes das romaxes de Sant-yago da Costa, da Sra. de Ataes, do San Bento das Peras, en Vizela, da Sra. da Lapinha, en San Lourenço de Calvos, e da festa das Cruces en Cerzedelo, son descritas con amor pol-o querido amigo. Choutan as cāntigas frescas de orballo en que entran as frores obxecto do estudo, estúdase a nomenclatura popular das variedades dos caraveles; e a terra de Guimarães, tan rica en tradicións, vive n-estas follas unha vida de in-xenuo e sán primitivismo.

Non é dificultoso, por outra parte, topar analoxías con costumes galegos, inda que a alfáfega sexa mais ben pranta do meiodía e non interveña nas nosas festas populares, como no Miño acaesce tal vez por influencia dos países meridionais da Lusitania, F.B. B.

BRAGA, Alberto V.—*Curiosidades de Guimarães, III Montañas (Subsidios históricos e etnográficos)*.—Famalição, Tip. Minerva, 1931.

Os dous estudos primeiros da serie de curiosidades vimaranenses adicados respectivamente ás «mulheres, xogo, festas e luxo» e ás «malas de salteadores e unha cuadrilha de nomeada» continúanse dinamicamente con iste terceiro no que se estudian con erudición e arte as monteiras a lobos e raposas nas terras de Guimarães, pol-o tan ilustre folklorista Vieira Braga. A organización das mesnadas forales pra ir correr o lobo na Edade Meia; as batidas ás feras na Coresma como obriga; a existencia de foro do Monte dando lugar ás supervivencias toponímicas de *Foramontaos*, con que en Portugal e na nosa Galiza son coñecidas algunhas feligresías; a caza o *fôjo* que «é unha cova grande e profunda, aberta na extremidade de dúas extensas paredes altas e capeadas, con algunhas centenas de metros, cuja disposición é a de un ángulo de muito longa abertura onde o lobo penetraba por un corredor e os homes armados o facían caer no foxo no que existía unha porta por onde o retiraban dempois de matalo a tiros con motivo de fonda investigación. «Quasi todas as fréguesias possuían o seu «fôjo» e aínda se encontran muitos pola serra», di Tude M. de Sousa, cit. pol-o autor. Compre fixarse na cantidade de lugares que hai na nosa terra co nome de Foxo, que obedece indudablemente a istas monteiras medievas que acreditan os antigos documentos. Canto de máis importante existe de folklore dos animaes referidos é comentado felizmente pol-o etnógrafo Braga que aporta non somente coñecimentos magníficos pra ilustrar os costumes do seu país sinón que contribúe a que Galiza conte con fontes de

paralelismos e coincidencias de grandísimo valor comparativo. Felicitemos o tan laborioso escritor e aproveitemos as suas ensinanzas.—F. B. B.

CABAL, Constantino.—*Las costumbres asturianas, su significación y sus orígenes. La familia, la vivienda, los oficios primitivos*.—Madrid, Edit. Voluntad, 1931.

UN novo libro nos proporciona o infatigable mitógrafo, autor de isas dúas grandes series de investigación folklórica adicadas a mitoloxía asturiana e ós costumes asturianos. O ilustre cronista de Oviedo forma con Aurelio de Llano, Delegado de Bellas Artes de aquela rexión, unha parella exemplar pra cantos nos sentimos levados pol-o amor ás cousas populares, que honra verdadeiramente a un país. Galiza ten de coñecer a etnografía e o folklore portugués, mais non pode ignorar a bibliografía asturiana encol de istas materias como non pode ignorar a de ningúnha zona limítrofe á que se estenda o seu influxo como con León e Zamora socede, por non falar do Bierzo que é, en todo e por todo, perfectamente galego. Velaquí a importancia extraordinaria que pra nós teñen os libros de Cabal.

Ocupase n-este que temos diante dos tipos de casa, describindo a marifiana e a vaqueira, as suas dependencias, instrumentos de labranza, material de traballos caseiros, nome das vacas... Por certo que de eles non son comúns en Galiza senón os de Cuca e Pichona que en Asturias se alcontran. O hórreo merez erudito estudo de grande interese pra a nosa terra, onde só os nomes que reciben as diferentes crás de hórreos poderían ser obxecto de vagarosa esculca. ¿De onde derivará o de *piorno* que en boa parte da ribeira da Arousa reciben?

A caza, a pesca e o pastoreo son outros tantos capítulos en que o autor nos mostra con documentazón rica e bibliografía selecta a vida do *rus* asturiano. O mesmo que na obra de Braga se proba respecto ó Portugal do medioevo, tamén en Asturias había Monteiros Maiores encargados de formar cuadrillas pra perseguir ós animaes dañinos que eiqui están aumentados cos osos e as águas. Inda hoxe se fan batidas.

Eiqui e alá poden toparse exactos paralelos ós costumes galegos que fan istos volumes de Cabal de suma necesidade pra cantos pretendan determinar a extensión de determinada creenza, mito ou costume da Galiza tan ricaz en materiais de ista natureza.—F. B. B.

Imprenta NÓS. Hortas, 20. Santiago

Apareceu o volume I da "Biblioteca Murguía"

DE ESTO Y DE LO OTRO

por Roberto Blanco Torres.

Pedidos a NÓS - Hortas, 20 - SANTIAGO

FOTOGRAFADO

Si quer qu-os seus fotografados sexan o mais perfecto posibres, convenlle envialos aos

Talleres de fotografado ESPASA-CALPE S. A.

Ríos Rosas, 24-Apartado, 547 MADRID

Drogueria e Farmacia

LUIS FÁBREGA

Progreso, esquina a Luis Espada

OURENSE

MERQUE VOSTEDE

Plumeiros **RAFIUM**

De mais dura qu'os de pruma e limpan
millor. Véndese en todol-os estableci-
mentos do ramo

Andrés Perille - OURENSE

O movimento demostrase andando . . .

O galeguismo lêndo as publicazóns **NÓS**

Sanatorio Quirúrgico de San Lorenzo

SANTIAGO DE GALICIA

DE LOS PROFESORES

D. Fernando Alsina y D. Antonio M. de la Riva

CIRUJANO

GINECÓLOGO

Establecemento dotado de todol-os elementos que exixen
a terapéutica e a hixiene modernas, situado nas aforas
da poboazón, moi cerca do paseo da Ferradura

Teléfono número 195

Pra detalles, calquera dos Directores ou o Médico interno

A hixiene nos nenos

é a garantía da súa saúde física e moral o día de mañá.

No diario aseo dos nenos emplee o **"Jabón Sales de la Toja"**, único que ás súas altas calidades meiciñás xunta toda a finura e perfume d'un xabón de tocador.

Contribúe ó perfecto desenvolvemento das criaturas e evita o perigo da escrófula e o raquitismo.

**JABÓN
LA TOJA**
ÚNICO EN EL MUNDO

O Xabrón da Toxa
é o mellor.
Honra á Galicia no
mundo enteiro

Estas augas, de sona universal son
o remedio enxebre e eficazísimo
cand'un quer combater o Artritismo,
a Diabetis, Desnutrizón, Obesidades
diversas, doenzas do Aparello diges-
tivo, Anemia e Neurastenia

Riquisma auga de mesa
—— gaseada naturalmente ——

Mondariz-Balneario, áchase á 35 Km. de Vigo